

DOI: 10.52363/2414-5866-2022-1-18

УДК 338.48(477)

*Лопатченко І.М., к.держ.упр., ННВЦ НУЦЗУ, м. Харків,
ORCID: 0000-0002-4838-2154*

*Lopatchenko I., Ph.D of Public administration, Lecturer of the Training
Research and Production Centre, National university of civil defence of Ukraine,
Kharkiv*

АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

ASPECTS OF PUBLIC ADMINISTRATION DEVELOPMENT OF VOLUNTEER MOVEMENT MANAGEMENT IN UKRAINE

В роботі досліджуються основні аспекти, що стосуються публічного управління розвитком волонтерського руху в Україні. Висвітлюється проблематика волонтерського руху, сучасний стан українського волонтерства, а також особливості його розвитку в Україні. Розглянуті основні напрями розвитку волонтерського руху в Україні. Визначено потенційні напрями розвитку публічного управління розвитком волонтерства в Україні.

Ключові слова: *публічне управління, волонтерство, допомога, держава, закон, розвиток волонтерського руху.*

In work the basic problems relating the main aspects of public management of the volunteer movement in Ukraine. The problems of the volunteer movement, the current state of Ukrainian volunteering, as well as the peculiarities of its development in Ukraine are covered. The main directions of development of the volunteer movement in Ukraine are considered. Potential directions of development of public management of volunteering development in Ukraine are determined.

Keywords: *public administration, volunteering, assistance, state, law, development of the volunteer movement.*

Постановка проблеми. Волонтерська діяльність є основою побудови та ефективного розвитку громадянського суспільства. Вона втілює в себе найшляхетніші прагнення людства – бажання миру, свободи, безпеки та справедливості для усіх людей. І тому держава спільно з недержавними утвореннями повинна сприяти всебічному розвитку волонтерського руху. Публічне управління розвитком волонтерського руху в Україні спрямовано на законодавчу підтримку волонтерської діяльності, створенню сприятливих умов для діяльності волонтерських організацій, які набирають популярності в нашому сьогоденні. Україна як член міжнародного співтовариства прово-

дить послідовну політику у сфері волонтерської діяльності, сприяє роботі у сфері соціального розвитку та прав людини на основі комплексного підходу, дотримання принципів демократії, рівності, недискримінації, миру, соціальної справедливості. Саме тому розгляд важливих аспектів публічного управління розвитком волонтерського руху є актуальним й нагальним питанням нашого сьогодення.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі та обґрунтуванні важливості аспектів публічного управління розвитком волонтерського руху в Україні. Це передбачає виконання наступних завдань: дослідження різноманітних проблем функціонування публічного управління розвитку волонтерського руху України, а також характеристика законодавчого забезпечення волонтерського руху України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у становлення теорії волонтерства, розробку його теоретичних та методологічних засад зроблено такими українськими та зарубіжними вченими, як З. Бондаренко, Ю. Бугаєвська, Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова, У. Косова, Т. Лях, В. Рибальченко, С. Толстоухова, І. Тюптя, Н. Янц, Р. Лінч, С. Маккарлі, Л. Питка, Є. Матерна та ін., які визначили сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи.

Разом з тим недостатньо дослідженими в науці публічного управління залишаються питання участі громадськості щодо вироблення публічної політики, а саме шляхи покращення волонтерства, волонтерської діяльності, зміни та доповнення нормативно – правових актів тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна перебуває на шляху становлення демократичної держави. Розвиток волонтерського руху є одним із найважливіших складників цього процесу. Адже, демократія базується на взаємодії соціальних інститутів, політики та громадянського суспільства. Важливість самоорганізації народу в екстремальних умовах сьогодення і здатність об'єднуватися у волонтерські рухи виходить на перший план і набуває особливого значення. У сучасних умовах становлення та розвитку громадянського суспільства в Україні однією з важливих форм соціальної активності, де людина може реалізувати себе як особистість, є волонтерство. Воно втілює найшляхетніші прагнення людства – прагнення миру, свободи, безпеки та справедливості серед усіх представників суспільства.

Офіційною датою заснування міжнародного волонтерського руху прийнято вважати 1920 р. Саме в цей час одразу після Першої світової війни у Франції було реалізовано перший волонтерський проект за участю групи добровольців з Англії, Німеччини, Швеції, Австрії.

В Україні волонтерство з'явилося на початку 90-х минулого століття, а офіційно його визнано Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року. Серед волонтерів переважну більшість (понад 80%) складає молодь віком від 15 до 19 років, а понад 72% волонтерів – жінки. До осені 2014

р. наймасовішим волонтерським проектом в історії України було Євро–2012. Волонтерська діяльність на даний час класифікується за чотирма типами (взаємодопомога, філантропія, захист інтересів та участь в управлінні) [2].

З XIX ст. волонтерство набуває соціального змісту і визначається як добровільна вмотивована, неоплачувана діяльність у вільний від основної роботи час, спрямована на допомогу іншим. В країнах Західної Європи і США волонтерський рух почав активно розвиватися в XIX ст. як рух «дружніх візитерів», сестер милосердя, самаритян, місіонерів тощо. Волонтерами були, як правило, приватні особи, громадські діячі (Д. Адамс, М. Річмонд, А. Соломон), релігійні діячі (пастор С. Барнетт, Ч. Вара) [1]. Мабуть кожен із нас знає таку символічну постать як Мати Тереза. Вона була католицькою черницею, фундаторкою Ордену милосердя, що займається служінням бідним і хворим. У 1979 р. була визнана гідною Нобелівської премії миру. В Україні людей, що займалися суспільно-корисною справою, називали доброчинцями, благодійниками, альтруїстами, громадськими діячами, меценатами (Князь Володимир, Ярослав Мудрий, Гетьман Петро Сагайдачний, Іван Мазепа), приватними благодійниками (Терещенки, Семеренки, Броцькі).

В українській науці і громадському секторі є одна з найбільш обговорюваних і запитуваних протягом останнім кількох років тема – розвиток громадянського суспільства і державна політика сприяння розвитку волонтерського руху. Серед найпроблемніших питань виділяються наступні: правове регулювання утворення та діяльності інститутів громадянського суспільства та його вдосконалення (відповідно до європейських стандартів), політико-правове забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні, сучасні тенденції громадянської активності та самоорганізації, забезпечення умов для участі громадськості у формуванні та реалізації політики та здійснення громадського контролю за діяльністю органів влади, особливості демократизації взаємовідносин держави і суспільства у незалежній Україні, політичні аспекти взаємодії держави і суспільства, функціональна спроможність держави та її інституцій та багато інших проблемних питань [1].

В Україні стоїть гостро питання розбудови громадянського суспільства, наслідком якого став активний розвиток нового соціального явища – волонтерський рух. Це є ознакою суспільства, яке назувається на принципах свободи, творчості та гуманізму. За визначенням деяких фахівців, 2013 р., коли були запроваджені європейські стандарти законодавства для неурядових організацій, став роком «позитивної еволюції, що дала свої результати»: еволюції відносин влади і держави; еволюції умов, у яких існувало громадянське суспільство в Україні.

Звісно, громадянське суспільство в Україні за останню чверть століття переживало певні етапи свого становлення і розвитку. Функціонувала Координаційна рада з питань розвитку громадянського суспільства при Президенті України, приймалась Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, ухвалювались і частково працювали

обласні програми сприяння розвитку громадянського суспільства, приймалися нові закони – про громадські об'єднання, благодійництво та благодійні організації. Але всі ці позитивні зрушення мало торкалися основ розвитку громадянського суспільства – наявності у населення активної життєвої позиції, активних форм політичної участі, високого рівня довіри до інститутів громадянського суспільства тощо. Іншими словами, із тріади «громадянин / суспільство / держава» була по суті вилучена найголовніша її складова – «людина-громадянин». Як свідчить аналіз відповідної наукової літератури, до 2013 р. науковці та експерти активно впроваджували в науковий обіг ідеї щодо необхідності пошуку шляхів модернізації взаємовідносин у форматі «громадянин / суспільство / держава», впровадження консенсусно-компромісних відносин між українською державою і суспільством, досліджували основні сценарії взаємин та новітні форми налагодження діалогу між державою і суспільством.

Український волонтерський рух – тема неоднозначна і подекуди суперечлива. Він породжує і беззаперечно позитивні, і певні негативні явища. Серед останніх у першу чергу відзначимо зловживання волонтерським статусом (особливо при неодноразово зафіксованих спробах незаконним чином вивезти зброю з території проведення антитерористичної операції), непрозора бухгалтерія (що переважно існувало протягом першого року війни), збір коштів на підтримку армії псевдо волонтерами, таємний перепродаж волонтерської військової допомоги і непоодинокі факти її зникнення, привласнення (особливо дорого вартісної) при демобілізації, відмови військового керівництва брати на облік надані волонтерами прилади та спецзасоби, зафіксовані факти неналежного ставлення окремих бійців до привезеної волонтерами допомоги, розкриття у публічно викладених звітах та фотографіях місць розташування окремих військових частин та підрозділів, наявної військової техніки, облич бійців тощо. Певна частина цих негативних явищ була характерною для початкового періоду ведення бойових дій і згодом мінімувалася, інші з'явилися пізніше.

Український вітчизняний волонтерський рух стрімко розвивається, об'єднує все більше і більше громадян, залучає значні ресурси, які в свою чергу потребують законодавчого врегулювання. Потребують додаткової допомоги, великої кількості громадян, які б погодилися на добровільних засадах здійснювати волонтерську діяльність. Будучи започаткованим ще далеко з давніх часів, допомога нужденним, ставлення з добротою до тих хто потребує особливої уваги, беручи до уваги досвід волонтерства європейських країн, який відповідає даній проблемі то можна спостерігати, що вона є досить актуальною в даний час.

Генеральна Асамблея ООН проголосила 2001 рік – «Міжнародним роком волонтерів». 22 березня 2001 року в Україні, було організовано проведення Міжнародного року волонтерів, в рамках даного заходу було розроб-

лено низку проектів, для сприяння розвитку волонтерського руху в Україні. Основними цілями та метою яких стало підвищення рівня визнання волонтерської діяльності, допомога та сприяння їй, популяризація, створення мережі поширення та обміну інформації про неї. У 2003 році Кабінетом Міністрів України було вперше утворено Координаційну раду з питань розвитку та підтримки волонтерського руху [3].

До подій, що сталися в Україні у 2014 році, найбільш актуальними напрямками діяльності волонтерів були допомога соціально – незахищеним верствам населення та покращення благоустрою громадського простору (зелені насадження). 32,5% українців особисто переказали свої кошти на рахунки української армії. Селяни відзначились вищою доброчинністю, а ніж міські жителі. Експерти вказують, що майже 1/4 українців (23%) мали досвід волонтерства, із них 9% почали займатись волонтерством протягом останнього року. Криза в країні поставили під загрозу існування України, як національної, незалежної держави, що було сприйнято громадянами, як особистий виклик, загрозу їх самої ідентифікації. Результати соціологічних досліджень також свідчать про те, що український волонтерський рух у 2014–2016 роках за масштабом поширення став безпрецедентним виявом громадянської самоорганізації [2].

Новітні громадянські практики українців досить швидко й органічно увійшли в реалії українського повсякдення і викликали серйозні суспільні зміни і в сприйнятті волонтерства як явища, і в контексті особистого залучення до виконання волонтерських обов'язків, і щодо визнання великого значення волонтерського руху в розвитку суспільних процесів як важливої складової громадянського суспільства. Але ці явища взаємопов'язані – з одного боку, діяльність українських волонтерів є прямим свідченням трансформаційних системних змін, що відбуваються в середовищі громадянського суспільства, і безпосереднім наслідком таких змін. А з іншого – публічністю своєї діяльності, веденням постійного соціального діалогу із громадою, ефективністю надання волонтерських послуг активісти уже своєю чергою самі безпосередньо впливають на українське суспільство, закріплюючи в його самосвідомості принципи відповідальності, важливості активної особистої участі в трансформаційних змінах, що відбуваються у суспільстві, і, тим самим, – у процесах становлення української політичної нації.

Публічне управління розвитком волонтерського руху відбувається у контексті пошуку і залучення державно-управлінського та соціального ресурсного потенціалу до розвитку волонтерського руху. В науці публічного управління дослідження такого явища як, волонтерський рух, розглядається у поєднанні організаційно-правових чинників, соціально-психологічних мотивів та соціально-мобілізаційного потенціалу волонтерства. Емпіричне дослідження волонтерського руху, що проводились співробітниками Інституту економіки промисловості НАН України, показало, що мотиваційним підгру-

нтям участі у волонтерському русі слугує перш за все почуття відповідальності та прагнення соціального визнання і самореалізації через участь у престижній і соціально схвалюваній діяльності. Отже, поєднання організаційно-правових чинників та соціально-мобілізаційного потенціалу волонтерства робить його перспективним у контексті пошуку і залучення публічно-управлінських ресурсів розвитку волонтерського руху в Україні.

Понятійно-категоріальний апарат публічного управління розвитком волонтерського руху представлений основними поняттями такими, як «волонтерська діяльність», «волонтер», «волонтерство», «волонтерські організації». І. Зверева зазначає що, волонтерська діяльність – це добродійна робота, яка здійснюється фізичними особами на засадах добровільної діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання суспільства. Людина, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим особам та соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають – волонтером [4].

В Україні законодавчо також визначено термін «волонтерська діяльність» Згідно Закону України “Про волонтерську діяльність” № 3236-VI від 19 квітня 2011 року, волонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги, а саме виконання волонтерами робіт та надання послуг на безоплатній основі. Слід зазначити, що волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності [5].

В публічному управлінні волонтерською діяльністю підкреслюється важливість наступних принципів: законність, що вимагає відповідності волонтерської роботи прийнятому законодавству – законам України «Про благодійництво та благодійні організації», «Про волонтерський рух», «Про громадські об'єднання», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» та ін.); милосердя (містить весь зміст волонтерської роботи, заснованої на готовності волонтера допомогти людям через співчуття, людинолюбство, щирість, добродійність, повагу, людяність та милосердя); чуйність (припускає готовність волонтера вчасно допомогти людині, яка потребує допомоги); самовідданість (висуває пріоритетність інтересів клієнта у волонтерській роботі і наявність у волонтера оптимізму під час вирішення важкої життєвої ситуації клієнта) [2].

Волонтерство – це фундамент громадянського суспільства. Без участі волонтерів важко уявити громадські організації й благодійність загалом, без них унеможлиблюється якісний суспільний контроль за діями влади та бізнесу. Без волонтерів бракує енергії для будівництва суспільства, не вистачає сил і часу на людей, які потребують допомоги, не достатньо творчого потенціалу для розв'язання соціальних проблем.

Слово «волонтер» походить від французького – «volontaire», англійського – «volunteer», які є похідними від латинського – «voluntarius», що в дослівному перекладі означає «доброволець», «бажаючий». У Законі України

«Про волонтерську діяльність» визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги.

На думку авторів, волонтерський рух – це процес добровільного об'єднання людей з метою надання допомоги іншим людям у вирішенні соціальних, матеріальних і психологічних потреб, як місцевого так і національного, міжнаціонального масштабу [5]. Гуманітарна спрямованість класичних волонтерських практик, на нашу думку, входить в протиріччя з існуючими в Україні певними волонтерськими ініціативами в контексті комплексної допомоги Збройним силам України, Національній гвардії, добровольчим батальйонам тощо. Варто виділити і наступний момент. Світові гуманітарні практики під волонтерською діяльністю традиційно розуміють безоплатну участь добровольців у вирішенні конкретних завдань, яка не потребує (окрім ситуацій допомоги у випадках стихійного лиха, катастроф тощо) максимально можливого повного відриву від основної роботи активіста.

Натомість український сучасний варіант волонтерства у вияві певної частини його представників уже другий рік поспіль фактично працює у форматі 24/7 (24 години на добу 7 днів на тиждень), вимагаючи повного залучення до волонтерської роботи. Скажімо, саме такі принципи роботи описують у соціальних мережах та виголошують в інтерв'ю деякі відомі активісти. Наприклад, діяльність «волонтерського десанту» у Міністерстві оборони України, Ф.О.Н.Д. у Діани Макарової та багатьох інших діячів, для яких волонтерська активність стала і основним місцем роботи, і основним видом діяльності, і професією, і способом життя, і загалом – способом самореалізації особистості.

Розглядаючи поняття «волонтер», можна надати таке визначення. На думку науковців, а саме, як зазначає Т. Лях, волонтерство – це неоплачувана, добровільна діяльність на благо інших. Будь – яка людина, що свідомо і безкорисливо трудиться, щоб допомогти людям, які цього потребують, може називатися волонтером. Волонтер – це людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомогти вирішувати проблеми інших людей. До того ж, волонтер характеризується порядністю, уважністю, відповідальністю, відвертістю зі своїми клієнтами [3].

Розглядаючи дане поняття в історичному аспекті, можна сказати, що волонтерами були, як правило, приватні особи, громадські діячі (Д. Адамс, М. Річмонд, А. Соломон), релігійні діячі (пастор С. Барнетт, Ч. Вара). Мабуть кожен з нас знає таку символічну постать, як Мати Тереза. Була вона була католицькою черницею, фундатором та основоположницею Ордену милосердя, який займається служінням бідним і хворим людям. Допомозі нужденним, малим дітям та дітям – сиротам. У 1979 році Мати Тереза була визнана гідною Нобелівської премії миру за свій значний внесок у розквіт

волонтерської діяльності. В Україні таких людей, що займалися суспільно – корисною справою, називали добродійцями, благодійниками, альтруїстами, громадськими діячами, меценатами (Князь Володимир, Ярослав Мудрий, Гетьман Петро Сагайдачний, Іван Мазепа), приватними благодійниками (Терещенки, Семеренки, Броцькі) [2].

Спираючись на опрацьований перелік різних теоретичних підходів можна пояснити волонтерство по-різному. Так, на відміну від Т.Лях, яка зазначає що волонтерство – це добровільна, неоплачувана діяльність на благо інших, інші автори розглядають його, як ефективний засіб об'єднання зусиль громадянського суспільства та органів державної влади щодо вирішення ряду соціальних проблем та головної передумов діяльності більшості громадських організацій. І. Тохтарьова вважає, що волонтерство – це спосіб акумуляції соціального капіталу, потужний інструмент соціального, культурного та економічного розвитку суспільства, який в ринкових умовах сприяє збереженню балансу в суспільних відносинах та їх гармонізації.

В публічному управлінні України визначаються шляхи, якими здійснюється Волонтерська діяльність: 1) надання допомоги особам, які перебувають у складних життєвих обставинах (за місцем проживання особи, у стаціонарних інтернатних установах та закладах; у реабілітаційних установах та закладах; в установах та закладах денного перебування; у територіальних центрах соціального обслуговування; в установах та закладах тимчасового або постійного перебування та в ін. закладах соціальної підтримки; 2) залучення пенсіонерів, дітей та молоді до участі у волонтерській діяльності; 3) встановлення зав'язків із міжнародним волонтерськими організаціями [5].

На законодавчому рівні визначений термін «волонтерський рух» та «волонтер», задекларовано про те, що підтримка і сприяння його розвитку і поліпшення визнається основним напрямком державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми і молоддю [3]. У травні 1998 року Україна серед інших країн Центральної та Східної Європи, а також кількох країн Азії розпочала реалізацію регіональної програми, «Ініціативи по роботі на добровільних засадах». Головною метою програми є відновлення руху волонтерів у перелічених вище країнах, збільшення частки добровільної праці громадян, спрямованої на розв'язання конкретних проблем, як запоруки громадського суспільства та незворотності демократичних перетворень.

На сучасному етапі волонтери витрачають більше часу на заняття волонтерською діяльністю: дивлячись на результати опитування тоді, кілька годин на тиждень подібній діяльності присвячували лише близько 6% волонтерів, а такого варіанту, як щоденна волонтерська праця навіть не було зазначено в анкетуванні; а у 2019 р. щоденну волонтерську діяльність здійснювали близько 5% волонтерів і ще близько 11% намагалися присвятити цьому кілька годин на тиждень. Щоправда у 2015 р. волонтери працювали значно краще і активніше: щоденно працювали так само 5% волонтерів, але 23% працювали

кілька годин на тиждень. Отже можна зробити висновок: у 2019 р. волонтери віддавали своїй безкоштовній праці менше часу, ніж у 2015 р., проте істотно більше, ніж у 2012-му. Науковці ще зазначають, що термін «волонтерство» у західній соціології використовується поряд із терміном «добровільна праця», як неоплачувана добровільна діяльність, яка здійснюється людьми для вирішення проблем суспільства і досягнення соціально значущих цілей [2].

Отже, є традиційні та нетрадиційні технології волонтерської діяльності. Сучасними технологіями здійснюється волонтерська діяльність пов'язані з соціальними мережами, що є потужною та досить актуальною платформою де здійснюється волонтерська діяльність. Таким чином на таке явище, як волонтерство звертається більше уваги, тисячі користувачів соціальних мереж хоча б декілька разів в день бачуть на своїй сторінці (Facebook, Instagram) розміщені пости про допомогу, поширюючи між друзями зростає колосальна кількість людей, які дізнаються та жертвують кошти на благодійність. Тим самим залучається молодь до волонтерського руху.

Важливим аспектом публічного управління розвитку волонтерського руху є забезпечення достатнього рівня волонтерської освіти. Так українські волонтери зазначають, що одна з проблем їх діяльності – це брак відповідних знань для своєї роботи, необізнаність сповільнює створення та реалізацію проектів для здійснення волонтерської діяльності тощо. Це може бути навчальні заклади, безкоштовні тренінги для волонтерів, визначення волонтерства, як професії на рівні з іншими достойними професіями. Неврегульованим залишається питання надання волонтерам статусу «учасник бойових дій». На думку військових, волонтери ризикують життям поруч із ними та заслуговують на отримання відповідного статусу. Тож, прийняття Кабінетом Міністрів України відповідного рішення дозволить уникнути дискримінаційної ситуації та буде позитивно сприйнято у суспільстві.

Перспективними напрямками державної підтримки волонтерських організацій в Україні є:

По-перше, внесення уточнення до п. 2 «Порядку надання статусу учасника бойових дій особам, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення», яким долучити волонтерів до числа претендентів («працівники підприємств, установ та організацій, які залучалися і брали безпосередню участь в антитерористичній операції в районах її проведення») на отримання статусу «учасник бойових дій»;

По-друге, розробка закону, який має визначати статус для територій, що прилягають до прифронтової зони, правові механізми регулювання економічних, податкових, соціально-політичних, гуманітарних, інформаційних процесів в прифронтовій зоні, а також передбачити соціальні гарантії для мешканців населених пунктів, суб'єктів підприємницької діяльності.

По-третє, сприяння створенню інформаційних матеріалів з висвітлен-

ня кращих волонтерських практик у форматі соціальної реклами, журналістських розслідувань, окремих тематичних програм;

По-четверте, розроблення стратегії проведення інформаційної кампанії, спрямованої на залучення до соціалізації внутрішньо переміщених осіб якомога ширшого кола громадян України, у тому числі силами волонтерів, благодійних організацій, приватних.

Висновки. Таким чином, в процесі проведеного дослідження були висвітлені важливі аспекти публічного управління розвитком волонтерського руху в Україні. Волонтерський рух, в наш час, проявляє унікальні надможливості, формуючи зв'язки та розвиваючи потенціал держави, як у внутрішній політиці, так і у зовнішній. Приділення уваги з боку держави та подальший розвиток цього напрямку є вкрай важливим та актуальним.

Список використаних джерел:

1. Волонтерські організації. Українська волонтерська служба. URL: <https://mip.gov.ua/content/volonterski--organizacii.html>.
2. Волонтерські програми в Україні. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/aboutukraine/volunteering>.
3. Громадські організації в розвитку громадянського суспільства в Україні: проблеми та перспективи. URL: <http://naub.org.ua/?p=1053>.
4. Толстоухова С.В. Перспективи вдосконалення змісту підготовки фахівців із соціальної роботи // Соціальна робота України: теорія і практика. 2010. № 1-2. С. 91-98.
5. Тохтарьова І.М. Волонтерський рух в Україні: шляхи до розвитку громадянського суспільства як сфера соціальних відносин // Теорія і практика державного управління і місцевого самоврядування. 2014. № 2. С. 156-161.

References:

1. Volonters'ki orhanizatsiyi. Ukrayins'ka volonters'ka sluzhba. [Volunteer organizations. Ukrainian volunteer service]. Access mode : <https://mip.gov.ua/content/volonterski--organizacii.html>.
2. Volonters'ki prohramy v Ukrayini [Volunteer programs in Ukraine]. Access mode : <https://mfa.gov.ua/ua/aboutukraine/volunteering>.
3. Hromads'ki orhanizatsiyi v rozvytku hromadyans'koho suspil'stva v Ukrayini: problemy ta perspektyvy [Public organizations in the development of civil society in Ukraine: problems and prospects]. Access mode : <http://naub.org.ua/?p=1053>.
4. Derzhavna sluzhba statystyky (2017). Turystychna diyal'nist' v Ukrayini [Tourist activity in Ukraine], (eds. O.O. Karmazev) Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky.
5. John G. C. Kester. 2011 International Tourism Results and Prospects for 2012 / John G. C. Kester // UNWTO News Conference HQ. – 2012. – 16 January. – Access mode: http://dtxtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_hq_fitur12_jk_2pp_0.pdf.